

Валенти́на ЧИЗМАР

Филозофски факултет Нови Сад

КОСОВСКИ НИХИЛИЗАМ И АФИРМАЦИЈА ЖИВОТА НА РАВНИ РЕЛИГИОЗНО-ДУХОВНИХ ВРЕДНОСТИ

Апстракт: Аутор у раду настоји да анализира општу историјску и духовну ситуацију Срба на Косову и Метохији са становишта нихилизма, како је тај појам конципиран пре свега у Ничеовој филозофији, али и шире.

Становиште Ничеовог културно-историјског облика нихилизма као ситуације пропадања хришћанских вредности и идеала у савременом свету се према аутору не може прихватити као особеност културе српског народа на Косову, чак ни у критичним ситуацијама, захваљујући јаком верско-духовном животу, хришћанско-православном наслеђу и институцијама које ту духовну јачину оличавају и данас. У тој тачки аутор је видео корен косовско-српске афирмације живота и начин превладавања (енгл. *Overcoming*; нем. *die Überwindung*) постојећих аспеката нихилизма, посебно нихилизма као негације основних људских права и разних облика слободе. Стога, нихилизам и не постоји у основи духовно-културног живота српског народа као суштински став који би происходио из те исте традиције.

Аутор у раду уводи и нови термин „косовски нихилизам“ којим најпре дефинише врсту спољашњег, политичког, пасивног нихилизма који има деструктивне интенције спрема српске културе и наслеђа, а који и често заузима облик конфликта између Истока и Запада, хришћанства и ислама. Активну форму косовског нихилизма аутор открива у покушај превазилажења тог облика пасивног нихилизма, а има своју основу у неговању српске историјске свести, верско-духовног живота и усмерености спрема трансценденције.

Кључне речи: Нихилизам, хришћанско-православно наслеђе, косовски нихилизам, пасивни и активни нихилизам, афирмација живота.

Ничеов и „косовски нихилизам“

Полазећи од разматрања Ничеовог смисла нихилизма ми ћемо анализирати како се српски народ са Косова у прошлости, као и у садашњости, односи спрема нихилизма који је присутан у односу на њихову духовну баштину,

моралне вредности и културу. У извесном погледу Ничеова анализа различитих облика ниҳилизма може да пружи једно од тумачења одређених феномена, али исто отвара увид да оно што Ниче види као узрок ниҳилизма (морална свест, хришћански и аскетски идеали и религиозан начин живота) није уједно и извор ниҳилизма српског народа, већ израз за афирмацију живота једне нације. Управо стога јер су хришћански идеали и православна концепција живота српског народа утемељени у духовној борби и опстанку кроз историју, па и данас у савременом добу представљају оријентире који дају смисао свакој наредној борби, њиховом одржању и идентитету. У том погледу, ниҳилизам као губитак духовности уопште се не може приписати као присутан на територији Косова и Метохије где живе Срби. Можемо говорити о „косовском ниҳилизму“ као покушају раздирања језгра духовности и идентитета српског народа од стране друге нације и означити га при томе као варијанту пасивног ниҳилизма, док ћемо касније говорити и о косовском ниҳилизму као активној форми. С друге стране, такав ниҳилизам је и у прошлости па и данас представља и представљао основу за буђење свести о властитом народу, свести која у процесу превладавања ниҳилизма добија духовну димензију.

Ничеова филозофија уводи нас у вишеструка значења ниҳилизма. Ничеов ниҳилизам се свакако мора разликовати од ниҳилизма који је одређен као бесмисленост неког претходећег времена, као нпр. у доба просвећености које пориче претходно историјско време. Ниҳилизам за Ниче исто тако не значи ни продор позитивистичког правца у духовни свет, како је ниҳилизам схватан код руске интелигенције 19. века. Ничеово становиште о ниҳилизму указује да је ту у најошштијем смислу реч о процесу ширења опште бесмислености и бесциљности живота, као што читамо у *Вољи за моћ*: „Философски ниҳилист је убеђен да је све што се збива бесмислено и узалудно; а не би требало да постоји бесмислено и узалудно биће.“¹ Ниче не потцењује озбиљност ниҳилистичког пустошења људског живота у деветнаестом веку ког прозива веком анималитета. Трагично је што се тај Ничеов увид у бесциљност, бруталност и све већу индивидуалност човека протеже и на двадесети век, а исто тако и на двадесет први век који изражавају своју недуховност кроз оспољавање потпуне рационалности – прорачунатом лукавошћу. Чињеница је ипак да се тај ниҳилизам у информатичком добу не показује непосредно, јер је скривен убрзаним техничким процесом производње и само „ствара привид животности и живота“.²

¹ Friedrich Nietzsche, *Der Wille zur Macht* (Versuch einer Umwertung aller Werte), mit einem Nachwort von Alfred Baeumler, Alfred Kröner Verlag / Leipzig, 1978, 28.

² Звонко Посавец, „Ниҳилистичке црте сувремености“, у: *Ниҳилизам модерне знано-сти*, Београд, „Србоштампна“, 1982, 135.

Ако нихилизам разматрамо дубље, он се према Ничеовом увиду не јавља само као индивидуална криза морала, песимизам или гађење пред светом. То је криза која продире у живот и на теоријском и на практичком подручју.³ Конкретније речено, нихилизам који Ниче профетски објављује представља ситуацију пропадања традиционалних тј. религиозних и моралних вредности услед чега човека запада у неповерења спрема досадашњих оријентира живота. У том стању испражњености влада сумња да се „упражњено место највиших досадашњих вредности може једноставно попунити неким другим вредностима“.⁴ За Ничеа чак ни брзоплето смењивање старих вредности неким новим води ка несавршеном нихилизму и не би решило кризу нихилизма, већ би је довело чак до већих размера. Несавршени нихилизам по Ничеу показује песимистичка расположења настала на равни метафизичког тумачења живота. Ниче самог себе прозива „савршеним нихилистом Европе“, истичући да је нихилизам иживео до краја. Ничеова критика нихилизма јесте критика тумачења живота са становишта метафизичке и морала, које по њему човека и доводи до нихилирања живота. Међутим, нихилистичке последице оваквог тумачења живота нису присутне код Срба на Косову, па у том смислу они и нису нихилисти који би вођени одређеним моралним дијапазоном хришћанских вредности запади у ситуацију окретања од воље за животом. С друге стране, бивајући непрекидно изложени нихилизму (схваћеног као негирање исконских вредности једног народа до стране другог народа) српски народ је у извесном смислу нихилистична нација, наиме, по доживљавању и иживљавању наметнутог нихилизма.

Исто тако, Ничеово значење нихилизма као облика пропадања вере у натчулно, у трансценденцију (а што је срж нихилизма савременог света) не налазимо код српског народа на Косову. У ситуацији када бива доведена у питање национална припадност месту порекла, настанка и уједно и боравка, захваћени у суровим мрежама животног света, протерани на рубове егзистенције, косовски народ опстаје на духовности утемељеној на снажној вери, који као стари хришћани проналази у манастирским светињама, црквама, хришћанским обредима, идеалима и обичајима, окренут молитвама и уједињен у своје храмове, пружа отпор нихилизму који се увлачи у поре свакодневице.

Српски народ на Косову упркос надирећем нихилизму негује хришћанске и традиционалне вредности, па се као народ и одржава захваљујући

³ Alexander E. Cooke, *Nietzsche and Political Thought* by Mark Warren, *Political Theory*, Vol. 18, No. 3, 1990, 501. За Варена нихилизам означава искуство кризе рационалности и легитимитета. Он притом дефинише Ничеову идеју нихилизма као ситуацију у којој пракса остаје без свог темеља.

⁴ Михајло Ђурић, „Изазов нихилизма“, у: *Изабрани списи*, књига IX, Београд, Службени лист, 1997, 181.

неговању историјске баштине и православне оријентације. На пример, када су Турци дошли на Косово у 14. веку, већина научника се слаже да су Срби тада чинили већинску популацију. О Србима се најпре говори као о правослачним хришћанима коју су касније били идентификовани колективно као Срби.⁵ Историјски посматрано када се постави питање шта је оно што Србе чини Србима и шта је оно што их уједињава Тим Јудах у књизи „Kosovo – What everyone needs to know“ истиче да то није језик, као што је случај код Албанаца. Историја је на другачији начин моделирала Србе као нацију и поједини аутори сматрају да оно што данас Срби јесу некада је значило бити православац. Таква оријентација се у српском народу утемељила још за време немањихке владавине. Средњовековне српске цркве и манастири, особито Пећка патријаршија, Дечане и Грачаница су у великој мери имали удела у обликовању историје Срба. Стога, оно што је давало јединствену спону и хармонију на свим нивоима био је управо окренутост духовном свету, вери у Бога и хришћанске вредности и врлине као што су херојско подношење мучеништва, истрајност, храброст, јунаштво, скромност, сапатња, духовна чистота која се не боји жртава, праведност и правда.

Српска православна црква је од времена Стефана Немање била јака духовна институција која је успела да одржи национални идентитет тадашњих Срба у турском ропству и одупре се процесима исламизације. У златном периоду немањихке Србије у периоду од 12. до 14. века црква је била незаобилазна подршка народу приликом учвршћивања владавине, утемељивању суверенитета и српске државности. Из тог времена моралне вредности су се усталичиле заједно са правним категоријама, а оно што је значајно јесте да Срби ту спрегу морала, религије и политике настоје и данас спроводити у ситуацији нихилизма који им се намеће. То је, дакле, традиционалан приступ модерним токовима. Одатле ни данас код косовских Срба не постоји нихилизам у односу на традицију. Јер захваљујући благовању традиције, нихилизам се настоји непрекидно укинути и превладати. Тако се и данас негује култ цара Лазара, предање о Косовској бици (1939), епска народна поезија у којима се слави јунаштво, мучеништво, славе се светитељи, градитељи манастира и цркава, владари који су проглашавани свецима и друге духовне вође. Међутим, у савременом свету када влада општа ситуација неповерења спрема хришћанских идеала, чак иако Срби негују и чувају у сећањима ту светоотачку црту, она се у датим условима показује као недовољна да се нихилизам у потпуности превлада. Она је, пак, искра која се тихо опире нихилирању.

У погледу на историјско усмерење живота и историјску свест Ниче је нихилиста. Исто тако ни традиционалан пут западног мишљења, пре свега метафизички и научни однос спрема стварности не могу довести човека до

⁵ Tim Judah, *Kosovo – What everyone needs to know*, Oxford, University Press, 2008, 14.

афирмације живота и превладавању савременог ниҳилизма. На Косову је обрнуто. Оно што омогућава да се Срби трезвено суочавају са ниҳилизмом и да имају вољу да га превладавају јесте чињеница једног уважавајућег односа спрам традиције и постојање историјске свести у савременом добу. Чак и кроз доживљаје мрачних и сурових аспеката егзистенције код Срба постоји воља за животом (*der Wille zum Leben*) схваћена на ничеански начин као воља за моћ (*der Wille zur Macht*) која и их и даље окупља у јединство, кроз пре свега духовно јединство православне усмерености. Наиме, као што су антички Грци кроз постојање мноштва богова видели оправдање за недаће властитог постојања, позивали се на Аполонов храм у Делфима, вођени вером у пророчанства, тако би се могло истаћи да је и српски народ на Косову одржавала и одржава јака хришћанска вера која је утемељена још од времена средњег века. Сличан модел живљења пружао је некада Хеленима могућност да остане „победник над стравичном дубином посматрања света и бескрајно раздражљивом способношћу за патње“.⁶ У хеленском свету богови са Олимпа (тај пород света снова) представљају симбол грчке лепоте и тек преко посредничког света Олимпијана било је могуће изнова савладати патњу. Та аполонска култура за Ничеа има значење једне теодицеје⁷ у којој Хелен налази оправдање свог живота у боговима, који живе тим истим животом, а који су заједно са људима подређени страшној моири (грч. моїра).⁸ Упркос надмоћи страшне судбине, хеленска божанстава позивају на даље живљење, где је свет човека увек завистан од уплитања богова. Тако и у Хомеровим еповима видимо да су „божанске и људске акције увек приказиване као паралелне, а богови присутни или као пратиоци, заштитници или човекови супарници“.⁹ У ликовима својих богова Грци гледају саме себе као у свом огледалу, али „огледалу што преображава“¹⁰, исто као што у својим светитељима Срби гледају еманаацију етичког божанства Духа који њихове животе чини вредним и достојним живљења, а све борбе и трпљења подношљивим. Читав лик православних светаца представља храм хришћанске вере којој су Срби одани.

⁶ Friedrich Nietzsche, *Die Geburt der Tragödie oder Griechentum und Pessimismus* in: Werke I, Verlag Ullstein GmbH, Frankfurt/M-Berlin-Wien, 1972, 31.

⁷ Vidi: Predrag Finci, *Umjetnost i iskustvo*, Sarajevo, Svetlost, 1986, 14.

⁸ Појмом судбине као фатума, судбина се појми као нека владајућа моћ која стоји над неким бићем. Такав појам судбине као фатума тј. коби влада у азијској представи судбине која је код Грка превладана. Тиме што Грци знају о моїра и дикл судбина тако именована стоји у светлу битка који их надвисује. Она добија карактер страшнога, карактер додељивања и одређења који постављају границу. (Martin Heidegger, *Hölderlinove himne „Germanija“ i „Rajna“*, Zagreb, Demetra, 2002, 150.)

⁹ Donald Mastrorarde, *The Gods in: A Companion in Greek Tragedy* by Justina Gregory, Blackwell, UK, 2005. 322.

¹⁰ Фридрих Ниче, *Рођење трагедије*, Подгорица, Граматик, 2001, 30.

У том аспекту можемо посматрати један од праваца могућег превладавања ниҳилизма, а тиме у потпуној супротности са Ничеовим појмом ниҳилизма и његовим начинима превладавања ниҳилистичке кризе у савременом свету. Исто тако низ косовских светаца који владају и након средњег века у свести српског народа створили су језгро духовног живота око којег су окупљени аскетски свештеници, владари и хероји који, као укореењени у димензији ванвременског, делују на временску државу и српско друштво на Косову.

Друго је питање да ли се ниҳилизам може превладати тим традиционалним приступом према сврси живота вођен хришћанством. Чак и када се вратимо на историјску сцену Косовског боја, запажа се да је српски народ показивао тежњу за превладавањем наметнутог ниҳилизма. Запазићемо да се тај догађај у народу не доживљава као пад у негацију и ништавило живота, већ се став наметнутог ниҳилирања претвара у став афирмације мученичких подвига једне духовне победе. Полазећи од реалног догађаја – битке на Косову – Срби су га уздигли до историјске свести и створили од њега догађај који је прожет специфичним тумачењем и разумевањем. По Дилтају та херменеутичка димензија је и одлучујуће за настанак свести о историји, у овом случају специфичног историјског разумевања једног народа и догађаја. Доживљај као елементарна јединица живота уздигнут је до мита који постаје део специфичне историје и који на тај начин бива укореењен у наредним историјским кретањима српског народа. Свест о историји водило је Србе у правцу очувања националног идентитета. Посматрано са равни филозофије живота, свест о историјском деловању је по Дилтају плодносно за живот људи у заједници јер представља „свест тих заједница о властитом животу, као њихово памћење властитог животног тока.“ Једини начин да се људска сећања уздигну и изграде до историјске свести води преко тумачења и разумевање склопова целине и делова које у том тумачењу добијају одређено значење. Исто тако, рађањем те историјске свести код Срба, која представља сâм живот духа, рађа се и елемент слободе. Уздигнути над неповољним аспектима Косовског боја, Срби доносе историјску одлуку о свом битку – да буду слободни, негујући стваралачки принцип Духа, да би се тако уздигли над сфером материјалне стварности (физичко-просторне) афирмишући стандарде етичког и религиозног живота. Такав однос је присутан и у време турске окупације када су Срби пружали отпор против негације живота. Да Срби наступају у својству храбрих витезова и активних ниҳилиста који негирају оно што их негира можемо открити у свим моментима где су Срби на Косову били изложени варваризму и суровостима других народа освајача. При томе се уочава да Срби нису прихватили становиште пасивног ниҳилизма као становиште са кога се не стварају нити нове вредности нити се одржати вера у старе. Јак аргумент за афирмацију живота и негацију песимизма и ниҳилизма код српског народа је управо саткан у јакој вери и натчовечанским

напорима да духовну димензију укорене на одређеном простору, одакле је тај дух и рођен током историје. Конкретније речено, српски народ је настојао да свет духовно-историјске стварности приведе земљи и буде она со која српску земљу неће обљутавити. Активни ниҳилизам као негација разаралачког и ништећег спрема живота јавља се код Срба као подвиг који их и у време Турака разликује од осталих народа југоисточне Европе: „Док су друге балканске државе падале под турску власт шапато, понекад и после једног претрпљеног пораза, средњовековна Србија, обновивши у последњи час своје традиције, давала је отпор више од сто педесет година. (...) а од нараштаја до нараштаја преношена је буктиња историјских предања и народне самосвести.“¹¹ Од времена Стефана Немање се у српском народу јавља свест о Косову као самосталној српској области и као таква није подлегла наметању другачије свести о томе ни до данас. У тим дугим вековима турског ропства, како наводи Дејан Медаковић у уводној речи своје књиге *Косовски дој у ликовним уметноїиима* „српски народ је створио посебне духовне ризнице, из којих је узимао праве вредности за своју духовну одбрану и опстанак у старој цивилизацији“.¹²

Косовски народ је упркос томе настојао да ниҳилира све јаче наметнути ниҳилизам. То је облик активног ниҳилизма који у овом случају, примењујући га на једно специфично држање и владање српског народа, можемо назвати и косовски ниҳилизам, а који стоју у служби афирмације вредности српске традиције, историјског наслеђа и заснива се на српској религијско-моралној парадигми живљења и обичајности. Косовски ниҳилизам таквог типа ниҳилира негацију, наиме, говори *Не*: ономе што за циљ има да област српске религије, културе и историјских етаблираних моралних вредности доведе до декаденције и инстанцама које ту српску обичајност настоје уклонити и заменити другим вредностима које не одговарају националном идентитету косовских Срба. Кроз активно ниҳилирање, које подразумева афирмацију властитог историјског живота, Срби се одупиру и спољашњој негацији њихових опште познатих историјских чињеница које доказују њихов национални идентитет.

Према општем ставу, како каже Бранислав Крстић, на територији Косова и Метохије настала је и развијала се средњовековна српска држава која представља колевку српске државе. Међутим, да не би дошло до релативирања овог општег става он мора бити поткрепљен конкретним чињеницама који га оправдавају, јер исто тако постоји став да Албанци имају историјско право на исту територију. Оно што иде у прилог да је Косово српско јесте

¹¹ Зборник радова, „Епска вертикала у српској историји“, у: *Косово – српска душа народа*, Београд, НО Политика, 1989, 25.

¹² Дејан Медаковић, *Косовски дој у ликовним уметноїиима*, Београд, 1990, 7.

сама историјска стварност која нам открива да се управо на тој територији налазе бројни српски споменици који представљају историјску баштину и културно добро Срба које припада српско духовно-историјској самосвести народа у целини без обзира на ком подручју живе или су принудно били расељивани. Та баштина је сачувана и опевана у еповима, у религији, а Дечане и Грачаница су чак уврштене у Списак светске културне баштине Унеска као драгуљи српске културе и духовности. Пасивни нихилизам пак по том питању долази са Запада, који све мање занемарује те чињенице. Имајући у виду историјску позадину, споменике, културу једну српску духовност на том тлу, Косово је историјска земља српског народа.¹³ Упркос томе што Срби нису често пута били господари своје земље, ипак бројни остаци материјалне културе и уметности, архитектуре чак превазилазе оставштину других народа на том простору што сведочи у прилог њиховој снажној укореењености на том простору. Српска средњовековна баштина јесте једно од важних сведочанстава које постоје и данас, па је управо та културна баштина неоторива тапија српског идентитета на Косову, како каже и Никола Кусовац. У време вишевековне турске окупације остали су значајни трагови српске државотворности „оваплоћени у архитектури, монументалном зидном сликарству и иконопису Богородице Љевишке у Призрену, у црквама Пећке патријаршије, у краљевској Грачаници и царским Дечанима, као и свему осталом што се сачувало у њиховим често пљачканим ризницама“.¹⁴ Материјална култура, прожета снажном духовно-православном оријентацијом која светкује Бога као творца, који према свакоме има лични однос и који води историју, како истиче Жељко Познановић када је реч о томе шта подразумева српску духовност на Косову, представља основу српске афирмацију живота и свог идентитета, који Срби не могу дозволити ни данас да буде оспорен. Уз то се настоји задржати и специфичан смисао српске духовности која слави Свето Тројство и за основ има суштинско учење да Бог има три лица (Бог отац, Син и Дух свети), а једну суштину.¹⁵

Стога је брига Србије усмерена на очување оне територије који представља оваплоћење високог ступња духовног живота, који чини њену матицу и средиште српске свести. У овој тачки Ничеова филозофија би подлегла критици, јер су Ничеове тврђе усмерене на негацију хришћанства као највеће заблуде човечанства.

¹³ Види: Бранислав Крстић, *Косово пред судом историје*, Београд, издање аутора, 2000, 43.

¹⁴ Никола Кусовац, *Културна баштина – неоторива српска тапија на Косову и Метохији*, у: Зборник радова са округлог стола – Геополитичка судбина Косова и Метохије, Београд, Институт за геополитичке студије, 1997, 503.

¹⁵ Жељко Познановић, *Српска духовност Косова и Метохије у функцији очувања српске државности*, у: Зборник радова са округлог стола – Геополитичка судбина Косова и Метохије, Београд, Институт за геополитичке студије, 1997, 469.

Историјско-културни и егзистенцијалан појам ниҳилизма

Ничеово мишљење о ниҳилизму показује се амбивалентним, као становиште за и против ниҳилизма,¹⁶ а одатле полази и двоструки однос према животу. Ниҳилизам Ниче, с једне стране, мисли као негативан појам, с друге стране, као позитиван појам и позицију властите филозофије. Следеће што прати Ничеов увид о ниҳилизму јесте тежња да се ниҳилизам негативног типа мора превладати са становишта самог ниҳилизма. Ничеов властити ниҳилизам као позиција његове филозофије открива се у снази да каже *Не* ниҳилистичкој негацији живота, као што је случај са српским народом на Косову који не прихвата ниҳилизам извршен над њима самима. Само афирмативни ниҳилизам може изнедрити снагу да говори *Да* (*bejahung*) свему ономе што афирмише живот, *Не* ономе што га ништи. Ниҳилизам је у Ничеовој филозофији истовремено и нов начин да се каже *Да*.¹⁷ Ниҳилизам стога нема само негативно значење, јер није сваки ниҳилизам у складу са ниҳилизмом празнине. Становиште Ничеовог ниҳилизма потпуно је ослобођено и оријенталног и Шопенхауеровог песимизма, а исто тако и ограничености немачког духа и културе.¹⁸

У Ничеовој филозофији срећемо се са два основна и различита облика ниҳилизма – активни и пасивни ниҳилизам, а исто тако према Ђурићевом увиду и са двоструким значењем ниҳилизма која се односе на историјско-културни и онтолошко-егзистенцијални појам ниҳилизма. Хајдегер запажа да се прво значење ниҳилизма код Ничеа односи на констатацију једне одређене историјске епохе у којој откривамо ситуацију обезвређивања вредности¹⁹ и губитак смисла живота. У том погледу, ниҳилизам је непоновљив историјски догађај с краја 19. и почетка 20. века, који се према Ничеу јавља као пре свега европски ниҳилизам. Ниҳилизам је епохални догађај Запада и као такав „представља конкретно искуство културе, не апстрактну метафизичку хипотезу“,²⁰ будући да су симптоми ниҳилизма видљиви у историјској стварности. Битно обележје те ниҳилистичке катастрофе препознаје се у недостатку човековог одговора на питање *зашто* више не постоји крајња сврха или

¹⁶ Robert C. Solomon, *Living with Nietzsche: What the Great „Immoralist“ has to Teach Us*, University of Texas, Austin, 2004, 117.

¹⁷ Arthur C. Danto, *Nietzsche as Philosopher*, Columbia University Press, New York, 2005, 11.

¹⁸ Види: Фридрих Ниче, „Давид Штраус, исповедник и писац“, у: *Несавремена разматрања*, Београд, ПЛАТΩ, 2006, 10, 43. Ниче разматра недостатке филистарске културе и непостојање јединственог националног и уметничког стила немачке културе.

¹⁹ Види: Martin Heidegger, *Der Nihilismus als Geschichte in: Nietzsche II*, Neske, Verlag Günther Neske Pfullingen, 1961, 90–91.

²⁰ Robert C. Solomon, *Living with Nietzsche* (What the Great „Immoralist“ has to Teach Us) Oxford University Press, 2006, 119.

циљ у коме би био утемељен свеукупни смисао.²¹ И када Ниче профетски каже „нихилизам нам је пред вратима“,²² он сматра да су та врата наша (европска) врата, локално и временски одређена. Нихилизма значи да „пустиња расте“ и да наступа крај моралног тумачења света и вера у досадашње вредности. Обелодањивањем ове пустиње Запада, човек губи веру у виши смисао живота, па „испражњени духовни и наддуховни опсег искуства губи сваку везу са човеком, његовом величином, егзистенцијом, смислом и трајањем.“²³ Неповерење човека у односу на досадашње вредности, по Ничеовом увиду, морало је настати као последица пропасти највиших вредности, услед губитка ослоња у натчулним идеалима, као и услед узалудног очекивања остварења једног општег поретка света изграђеног на умним сврхама. То је Ниче јасно обелоданио када је рекао „пустиња расте“. Ничеов циљ ипак није био само да промовише нихилизам, већ и да нађе начин за његово превазилажење.²⁴

Када посматрамо симптоме културно-историјског облика нихилизма у савременом добу на Косову они се показују кроз деструктивне интенције друге културе. Реч је о нихилизму као најпре материјалном уништавању светих места који се манифестује кроз рушење манастира, цркава, спаљивање икона, рушење крстова на српским манастирима, укида се слобода кретања, мишљења, говора, тј. нихилизам се јавља као албанско непризнавање вредности друге културе на истој територији. Такав облик нихилизма можемо сагледати кроз историјску констатацију једног дубљег конфликта, конфликта Истока и Запада, хришћанства и ислама., у чему је видљива претензија на силног дискредитовања одређених вредности српског народа. Нихилизам тог типа се спроводи над Србима и у ситуацијама кад УНМИК спроводи судске одлуке којима се одузима непокретна имовина манастирима или у ситуацијама када се ради на уништавању центара високе духовности (граната испалена у марту 2007. на манастир Дечане), без озбиљнијих иницијатива да се дати споменици заштите или се демантује да се тако нешто и догодило да би се обманула јавност. То је начин да се у свести једног народа проузрокује воља за ништа или чак воља за окретањем од живота.

Када погледамо дубље значење нихилизма у Ничеовој филозофији открива се то право значење *воље за нишћом* као средиште нихилизма, особито пасивног нихилизма. Суштина нихилизма најбоље се открива кроз егзистенцијално-онтолошке форме, тј. оне форме и ступењеви нихилизма које излазе изван оквира било које одређене историјске епохе и просторно-временских

²¹ Види: Михајло Ђурић, *Ниче и метафизика*, Београд, Просвета, 1984, 131.

²² Фридрих Ниче, *Воља за моћ*, Београд, Дерета, 2003, 37.

²³ Светислав М. Јарић, *Колаци зајадно европској духа*, Нови Сад, Стилос, 2005, 57–58.

²⁴ Robert C. Solomon, *Living with Nietzsche*, (What the Great „Immoralist“ has to Teach Us), Oxford University Press, 2006, 19.

оквира.²⁵ У егзистенцијално-онтолошким ступњевима нихилизма показује се повест кривотворења врховних вредности, њихово обезвређивање и свргавање као и ново постављања вредности. Најнепосреднији начин да се искаже суштина нихилизма према Хајдегеру откривамо тек када имамо у виду унутрашњу законитост свих корака (ступњева) – од пасивног (реакционарног или уморног нихилизма), преко нихилизма као међустања до радикалног и активног (тј. екстатичког) нихилизма.

У Ничеовој филозофији нихилизам²⁶ је увек постављен у одређеном контексту – било као нихилизам празнине или активни нихилизам, па се на том увиду и може говорити о различитом смислу живота – као расту, напредовању, развијању или опадању, слабљењу, стагнирању. Форма пасивног нихилизма представља један аспект „нихилистичког карактера живота“ у којем је видно опадање моћи живота, а живот постаје бесмислен и ништаван. Једном речју, таква форма нихилизма производи деградацију, декаденцију живота и води до губитак смисла живљења.

Негацију живота и деструктиван однос према животу Ниче је обелоданио у пасивном нихилизму који је у потпуној супротности спрам активне моћи нихилизма. Та два облика нихилизма Ниче јасно разликује у *Вољи за моћ*: „нихилизам као знак повећане духовне снаге: „активни нихилизам“ и „нихилизам као знак пропадања и опадања духовне снаге: пасивни нихилизам“.²⁷ Ови облици нихилизма уједно представљају по Ничеу два супротна становишта живота – становиште афирмације као активни нихилизам и становиште негације живота као пасивни нихилизам.

²⁵ Михајло Ђурић, „Изазови нихилизма“, у: *Изабрани сѝиси*, књига IX, Београд, Службени лист, 1997, 179.

²⁶ У традиционалном, па и хришћанском смислу, овај термин нихилизам се више или мање користи као прост синоним за „секуларни хуманизам“ и тада се заснива на претпоставци да је особа без Бога особа без истинских хришћанских вредности. Изразити нихилизам изражен је у реченици Ивана Карамазова: „Ако нема Бога, онда је све допуштено.“ Нихилиста је човек без хришћанских вредности. За ортодоксне Јевреје нихилиста је онај који не поседује самосвест о традицији. Класична карактеризација духа нихилизма долази од Ивана Тургенева и Достојевског. За Тургенева, нихилиста, о чему читамо у његовој приповетки *Синови и оци*, јесте онај који не клечи ни пред каквим ауторитетом, који не признаје никакве принципе вере, нити поштује принципе који у њој постоје. Овакво поимање духа нихилизма наставља се током просветитељства, од Декарта до Канта. Могли бисмо га узети као ствар здравог скептицизма. Код Ничеа се нихилизам манифестује као непостојање Бога или разума у његовом трагању за вредностима. Узет у ширем смислу, нихилизам је културно искуство дубоког разочарења, али не онако како је присутно код етичара који су оспорили оправдање моралних принципа, већ се нихилизам састоји у произвођењу живота како је описан у Кампјевом делу *Миш о Сизифу* (Robert C. Solomon, *Living with Nietzsche*, (What the Great „Immoralist“ has to Teach Us) Oxford University Press, 2006, 118–119).

²⁷ Фридрих Ниче, *Воља за моћ*, Београд, Дерета, 2003, 43.

На ступњу пасивног ниҳилизма живот је доживљен као патос узалудности, а све јаче се потенцира и став о бесмислености постојања уопште (јер је свет у целини одбачен). „Потпуни ниҳилист одбацује свет, и онај који јесте и онај какав би требао бити. Но у том посвемашњем одбацивању он тежиште живота измјешта изван живота те поставља и ствара неку фикцију којој се даље покорави и робује.“²⁸ Иза тог дуцлог негирања Хајдегер је сагледао свеопшту негацију, тј. потпуну негацију којом се одбацује досадашње, а не установљава *ново* вредновање.

У форми пасивног ниҳилизма живот нема моћ да ствара изван самог себе, „него остаје у хоризонту појединачног вредновања, или од себе одустаје. И једно и друго указују да су вриједности изгубиле своју стваралачку, обликујућу снагу те да живот увјетују само као пуко истрајавање а не као раст и себепреладавање у синтези нових вриједности и вредновања.“²⁹

Међутим, ниҳилизам пасивног типа, разумљен у наведеном Ничеовом смислу, не се може применити на предео Косова где живе Срби јер њима није својствен губитак вредности (духовних и хришћанских), будући да се у неповољним околностима уједињавају у вери и окупљају у манастирима као најзначајнијим институцијама духовног жаришта. На тај начин они успевају да задрже морално-хришћанске вредности као вишевековне оријентире народа, што чини да избегавају пад у ниҳилизам и сваки песимизам спрам живота. Манастири и православне цркве важе као света места састанка са трансценденцијом, коју је Ниче оспоравао као безначајну у савременом свету. Ноћ богова у којима се трага за светим, још није захватила поједина места и косовске манастире, који и даље представљају својеврстан облик људске комуникације са трансценденцијом и за Србе на Косову имају моћ да чувају натчовечански смисао који и даље даје смисао земљи на којој живе.

Узроци косовској ниҳилизма

Посматрати живот Срба на Косову са становишта ниҳилизма могуће је ако говоримо о ниҳилизму као наметању услова и правила која воде ка негацији њиховог идентитета. Ниҳилизам у том случају нема узрок у самонегацији властите културе и традиције, па узрок ниҳилизма морамо тражити на другом месту. Ниҳилизам захвата српски народ као криза која произлази из сукоба са другим идентитетима у циљу очувању властитог. Ниҳилизам као негација српског живља на Косову полази од политичких инструмената несрпске политике, чије опште политичке намере не воде ка циљу стабилизације

²⁸ Петар Шегедин, *Воља за моћ и проблем истине*, Загреб, Деметра, 2007, 225.

²⁹ *Исто*, 226.

и успостављању мира, а што је суштинска карактеристика политике као политике. Узрок нихилизма није у традиционалном начину одношења спрема живота на линији хришћанско-православне и историјске баштине, већ управо он извире тамо где се настоји порећи та иста баштина која чини самосвест српског народа. Нихилизам не постоји код српског народа на Косову као негација која би потекла од њих самих.

Постоји само спољашњи нихилизам који долази од несрпских група и институција које се рушилачки односе према вредностима старине и традиције једног народа. Тако у Призрену где од 1615. године постоји Синан-пашина џамија, на њеној фасади се препознају делови узети из рушевина манастира Св. Арханђели (манастир поред Призрена), што је један од облика негације и непоштовања идентитета другог. И за време турског владања разарани су српске цркве и манастири, обустављан њихов рад. Тако је у 15. веку престо Пећке патријаршије (основане у 12. веку) био укинут, услед јурисдикције охридске архиепископије. Патријаршија је поново обновљена 1557. (под утицајем Павла Смедеревца), што је значило да су и под турском влашћу манастири били у служби очувања српског идентитета и православне оријентисаности. Колики је значај имао верски живот за Србе говори и чињеница да је Пећка патријаршија у време турске окупације постала и политички предводник српског народа. Црква се није у то време одвајала од политичких и других важних одлука за народ. Српска православна црква је већ од времена Стефана Немање била јака духовна институција која је успела да одржи национални идентитет тадашњих Срба у турском ропству.

Српски народ на Косову и данас настоји да спроведе оно што би Ниче назвао активним нихилизмом који можемо препознати у снажном захтеву српског народа за очувањем територијалног и духовног идентитета. Српска православна црква и бројни манастири око којих се окупљају Срби у свим проблематичним ситуацијама делују као снажан оријентир. Овде хришћанство још увек траје и још нема оног нихилизма о коме говори Ниче, наиме, нихилизма као знака губитка натчулних вредности и губитка оне највише од свих вредности – Бога. Вера у хришћанство још увек постоји међу Србима на Косову као један од оријентира, вид држања пред неправдом, понижењима, угроженом егзистенцијом. На тај начин они се суочавају са хладном реалношћу, гледају у њу са трагичком настројеношћу духа тражећи врело и истину живота. Питање херојства се овде јавља као, по Ничеу, у трагичком раздобљу Грчке. Ниче истиче неке од карактеристика херојског односа према стварности: „Храброст и слобода осећаја пред моћним непријатељем, пред несрећом већег обима, пред проблемом који побуђује ужас – ово *йобедничко* стање је оно које трагични уметник одабира, које он велича. Пред трагедијом ратничко у нашој души празнује своје сатурналије; ко је навикнут на

патњу, ко тражи бол, *херојски* човек ће трагедијом благословити своје постојање – једино њему даје песник трагичар да окуси напитака ове слатке суровости.³⁰ Косовски Срби су показали истрајност у трагичком увиду као предсократски Грци оног момента када су истрпели пораз, када је снажна воља услед јаког верско-духовног живота успела да их одржи у вихорима мрачне егзистенције. Мирко Зуровац назива косовске Србе и историјским народом, који има снаге да пораз Косовског боја претвори у средство свога спаса, а можемо додати и у јуначку борбу духа за храброст, одбрану поноса, слободе и вере. Ни данас се „луча косовског мита није угасила: она тиња у миру, али се распламсава у судбоносним тренуцима за српски народ. Њен сјај снажно просијава кроз историјску свијест српског народа и чини је посебно осјетљивом на неправду и понижење, како у прошлости, тако и сада.“³¹

Данас их губитак основних права као што је и право на живот, право на власништво (као апстрактно право и као први реалитет слободе),³² слободу кретања, вероисповест непрекидно излаже напорима превладавања нихилизам који им долази споља. Срби су већ деценијама изложени том процесу превладавања нихилизма, у коме су као Ничеов натчовек, ослобођени сажаљења (*Mitleiden*) и самосажаљења као најтежег греха да би стваралачке интенције усмерили на превладавање тренутних околности. Ако пониште стваралачку димензију, која има свој корен у средњовековној српској традицији, било би поништено и митско утемељење њихових духовних моћи. Тај сусрет са својом историјском истином која их води да стварају нови живот израз је афирмације да се могу одуширати сецесионистичким интенцијама у којој би прихватили лаж као темељ свог колективног битка.

Остаје питање, како у овим нихилистичним ситуацијама спровести принцип ЕУ који промовише парољу „јединство различитости“, где сваки народ има право на своју властиту културу, језик, идентитет и духовност. Насупрот томе у 21. веку се дешава жестоки облик нихилирања када за међународну заједницу државни интегритет и духовно благо једног народа више нема значаја. Намећу се нове вредности које, наиме, стоје радије у служби даљег ширења нихилизма са страшним последицама, а не воде ка превладавању кризе и етничких конфликта. Ипак афирмација живота је могућа као афирмација религиозно-моралних-духовних вредности које произлазе из снажне укорењености српске културе на Косову у манастирском наслеђу, споменицима старине, православљу као језгру српске духовности уопште.

³⁰ Фридрих Ниче, *Сумрак идола*, Београд, Чигоја штампа, 2005, 70.

³¹ Мирко Зуровац, „Луча косовског мита“, у: *Косово и Мейхохија – изазови и одговори* (Зборник радова са округлог стола), Београд, Институт за геополитичке студије, 1997, 450.

³² Г. В. Ф. Хегел, *Основне црпне филозофије йрава*, Сарајево, Веселин Маслеша – Светлост, 1989, 91.

Српском народу на Косову, а исто тако српској нацији уопште предстоји истрајна борба у очувању властитог идентитета чиме би Србија могла у будућности бити равноправна са осталим земљама чланицама. Стога је и усмеравање воље за животом у правцу очувања српско историјско-духовне стварности један од суштинских облика афирмације живота код Срба и представља облик преваладавања оног типа нихилизма који настоји да управо дотицањем и разарањем ове сфере дискредитује једну истину – истину српског идентитета на Косову.

Литература

- Cooke 1990: A. E. Cooke, *Nietzsche and Political Thought* by Mark Warren, *Political Theory*, Vol. 18, No. 3.
- Danto 2005: A. C. Danto, *Nietzsche as Philosopher*, Columbia University Press, New York
- Donald 2005: M. Donald, *The Gods*, in: *A Companion in Greek Tragedy* by Justina Gregory, Blackwell, UK
- Ђурић 1992: М. Ђурић, *Пуџеви ка Ничеу*, Београд, СКЗ
- Ђурић 1984: М. Ђурић, *Ниче и метафизика*, Просвета, Београд
- Зуровац 1997: М. Зуровац, „Луча косовског мита“, у: *Косово и Метохија – изазови и одговори* (Зборник радова са округлог стола), Београд, Институт за геополитичке студије, 1997.
- Јарић 2005: С. М. Јарић, *Колајс заједно европској духа*, Нови Сад, Стило
- Кауфман 1989: В. Кауфман, *Трагедија и философија*, Књижевна заједница Новог Сада
- Kaufmann 1975: W. Kaufman, *Nietzsche* (Philosopher, Psychologist, Antichrist), Ewing, NJ, USA: Princeton University Press
- Крстић 2000: Б. Крстић, *Косово пре судом историје*, Београд, издање аутора
- Кусовац 1997: Н. Кусовац, *Културна баштина – необорива српска метахија на Косову и Метохији*, у: Зборник радова са округлог стола – Геополитичка судбина Косова и Метохије, Београд, Институт за геополитичке студије
- Медаковић 1990: Д. Медаковић, *Косовски дој у ликовним уметностима*, Београд, 1990.
- Ниче 2001: Ф. Ниче, *Рођење трагедије*, Граматик, Подгорица
- Ниче 2005: Ф. Ниче, *Сумрак идола*, Београд, Чигоја штампа
- Ниче 2006: Ф. Ниче, *Несавремена размишљања*, Београд, ПЛАТОН
- Ниче 1989: Ф. Ниче, *Весела наука*, Графос, Београд
- Ниче 2003: Ф. Ниче, *Воља за моћ*, Дерета, Београд
- Nietzsche 1978: F. Nietzsche, *Der Wille zur Macht* (Versuch einer Umwertung aller Werte), mit einem Nachwort von Alfred Baeumler, Alfred Kröner Verlag/ Leipzig
- Познановић 1997: Ж. Познановић, „Српска духовност Косова и Метохије у функцији очувања српске државности“, у: Зборник радова са округлог стола – Геополитичка судбина Косова и Метохије, Београд, Институт за геополитичке студије
- Посавец 1982: З. Посавец, *Нихилизам модерне знаосији*, Београд, „Србоштампа“
- Solomon 2006: R. C. Solomon, *Living with Nietzsche* (What the Great „Immoralist“ has to Teach Us), Oxford University Press
- Schönerr, Martin 2008: M. Schönerr, H. Martin, *Friedrich Nietzsche*, Stuttgart, Wilhelm Fink GmbH&Co.

- Tim 2008: J. Tim, *Kosovo – What everyone needs to know*, Oxford, University Press, 2008.
- Fink 1981: E. Fink, *Nietzscheova filozofija*, Zagreb, Znaci
- Финци 1986: П. Финци, *Умјетности и искуство*, Сарајево, Светлост
- Heidegger 1961: М. Heidegger, *Nietzsche I*, Neske, Verlag Günther Neske Pfullingen
- Heidegger 1961: М. Heidegger, *Nietzsche II*, Neske, Verlag Günther Neske Pfullingen
- Heidegger 1980: М. Heidegger, *Nietzscheova metafizika: Uvod u Nietzschea*, Zagreb, Centar za kulturnu djelatnost SSO Znaci
- Heidegger 2002: М. Heidegger, *Hölderlinove himne „Germanija“ i „Rajna“*, Zagreb, Demetra
- Хорват Бранко, *Косовско питање*, Загреб, Глобус, 1988.
- Cooke 1990: A. E. Cooke, *Nietzsche and Political Thought* by Mark Warren, *Political Theory*, Vol. 18, No. 3.
- Шегедин 2007: П. Шегедин, *Воља за моћ и проблем исјине*, Загреб, Деметра, Философска библиотека Димитрија Савића

Valentina ČIZMAR

KOSOVO'S NIHILISM AND AFFIRMATION OF LIFE FROM THE LEVEL OF RELIGIOUS-SPIRITUAL VALUES

Summary

The author of this paper tried to make an analysis of historical and spiritual situation of the Serbs in Kosovo and Metohia from the point of view of nihilism, as it has been defined in Nietzsche's philosophy and more widely as well.

The view of Nietzsche's cultural-historical form of nihilism as situation of decadence of the Christian values and ideals in contemporary world is not only the characteristic of Serbian culture in Kosovo, but also reflects the time of big crisis, which are the results of the strength of today's religious and spiritual life, and Christian-orthodox heredity and institutions. In such point, author sees the root of Serbian affirmation of life in Kosovo and the way of overcoming (Ger. *Überwindung*) some aspects of nihilism, especially nihilism as negation of the basic human rights and various kinds of freedom. Therefore, nihilism does not exist as the main attitude in the basis of spiritual-cultural development of the Serbian nation, which would arise itself from its own fundamFinally, one kind of nihilism in Kosovo is defined by the term „Kosovo's nihilism“ which represents an outer, passive, political nihilism which exerts destructive intention on Serbian culture and heredity, and which takes a form of conflict between East and West, Christianity and Islam. Regarding the active type of „Kosovo's nihilism“, the author shows her intention for overcoming the passive one, whose roots are originating from the nourishing of Serbian historical consciousness, spiritual life and transcendental intentions.

Key words: Nihilism, christian-orthodox inheritance, Kosovo nihilism, passive and active nihilism, affirmation of life.